

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА
ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙDEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF PERSONALITY
OF PSYCHOLOGIST BY OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

У статті висвітлено психолого-педагогічні аспекти розвитку творчого потенціалу особистості психолога засобами інноваційних технологій. Проаналізовано сутність актуальних ідей застосування інноваційних технологій у системі професійної підготовки психологів. Охарактеризовано сучасні форми, активні методи та інноваційні технології. Розкрито сутність термінів «творчість», «потенціал», «творчий потенціал», «творчий потенціал особистості», «творчий потенціал психолога», «інновації», «інноваційні технології».

Ключові слова: творчість, потенціал, творчий потенціал, творчий потенціал особистості, творчий потенціал психолога, інновації, інноваційні технології.

В статье освещены психолого-педагогические аспекты развития творческого потенциала личности психолога средствами инновационных технологий. Проанализирована сущность актуальных идей применения инновационных технологий в системе профессиональной подготовки психологов. Охарактеризованы современные формы, активные методы и инновационные технологии. Раскрыта сущность терминов

«творчество», «потенциал», «творческий потенциал», «творческий потенциал личности», «творческий потенциал психолога», «инновации», «инновационные технологии». Ключевые слова: творчество, потенциал, творческий потенциал, творческий потенциал личности, творческий потенциал психолога, инновации, инновационные технологии.

The article covers the psychological and pedagogical aspects of the development of creative potential of the personality of the psychologist by means of innovative technologies. The essence of actual ideas of application of innovative technologies in the system of professional training of psychologists is analyzed. The modern forms, active methods and innovative technologies are characterized. The essence of the terms "creativity", "potential", "creative potential", "creative potential of the person", "creative potential of the psychologist", "innovation", "innovative technologies" is revealed.

Key words: creativity, potential, creative potential, creative potential of personality, creative potential of psychologist, innovation, innovative technologies.

УДК 37.036:378.2

Варгата О.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Пріоритетним завданням вищої школи, відповідно до умов сьогодення, є сприяння становленню й удосконаленню цілісної, творчої, компетентної особистості, яка відкрита для сприйняття нового досвіду та прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, здатна до усвідомленого й самостійного вибору в різних життєвих ситуаціях.

На пріоритет формування інноваційної та творчої діяльності вказують законодавчі та нормативні документи, які регламентують здійснення інноваційної діяльності: Закон України «Про інноваційну діяльність», Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» та інші акти.

Важливим аспектом сучасної вищої освіти є орієнтація навчання на розвиток творчої пізнавальної активності особистості. Саме тому розвиток творчого потенціалу особистості психолога необхідно розглядати крізь призму вдосконалення його індивідуальних якостей, змін у структурі особистості, що відбуваються внаслідок застосування педагогами інноваційних технологій та творчорефлексивного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні аспекти проблеми творчого потенціалу особистості розглянуто в працях Б. Ананьєва,

В. Андрєєва, І. Білої, Л. Виготського, Н. Вишнякової, В. Давидова, Д. Ельконіна, Н. Кузьминої, О. Леонтєєва, О. Матюшкіна, В. Моляко, О. Музики, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, Б. Теплова, М. Холодної, І. Якиманської. Фундаментальні основи оновлення системи вищої освіти та інноваційні підходи професійної підготовки педагогів вищої школи розкриваються в роботах В. Андрущенко, В. Бондаря, О. Браславської, Н. Гузій, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, М. Євтуха, Г. Єльнікової, І. Ісаєва, О. Коваленко, О. Комар, В. Коваль, В. Кременя, Н. Кузьминої, В. Лозової, В. Майбороди, І. Підласого, Н. Протасової, В. Семиченко, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, С. Совгири, В. Тесленка, О. Ярошенко та інших авторів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Комплексний аналіз психолого-педагогічної літератури із зазначеної проблематики свідчить про те, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених творчості й педагогічним інноваціям, питання розвитку творчого потенціалу особистості психолога залишається недостатньо дослідженим. Саме цим зумовлений процес дослідження творчого потенціалу психолога засобами інноваційних технологій, що є необхідними умовами становлення й розвитку особистості, активізують творчий потенціал суб'єкта в процесі особистісних змін.

Мета статті – розкрити психолого-педагогічні передумови розвитку творчого потенціалу особистості психолога засобами інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Розвиток творчого потенціалу студентів-психологів значною мірою залежить від рівня підготовки викладачів, їхньої готовності забезпечити розвиток творчого потенціалу особистості в процесі викладання навчальних дисциплін. Саме тому теоретико-методологічною основою творчого розвитку студентів є не лише педагогічні та психологічні концепції, теоретичні положення, а й модель педагогічної творчості викладача закладу вищої освіти, яка відображає функції інноваційно-педагогічної діяльності.

Практика свідчить про те, що найбільш ефективним є навчальний процес у тих освітніх системах, де він спирається на розвиток творчої особистості та базується на особистісно-розвивальному підході. Для його впровадження важливо врахувати низку психолого-педагогічних факторів, які виділяють різні автори, а саме:

1) насиченість середовища сенсорними стимулами, зокрема, розмаїття засобів навчання (книги, посібники, електронні підручники, Інтернет тощо);

2) пристосованість середовища до реалізації особистістю своєї активності в різних видах діяльності;

3) комунікативну діяльність, що може бути засобом організації роботи колективу, засобом пізнання на заняттях, способом суспільної діяльності особистості [2];

4) необхідне середовище, яке дає можливість для пізнавальної діяльності особистості (інформаційний комфорт, доступ до інформації, бажання й уміння опанувати її, спільна діяльність викладача та студента в межах співпраці, діалогового спілкування, взаємоповаги);

5) ступінь свободи вибору різних видів діяльності. Обов'язкових видів діяльності має стати якнайменше, а за їх наявності шлях до них повинен пролягати через реалізацію психологічних особливостей кожної особистості [3].

Особистісний підхід учені розуміють насамперед як синтез напрямів педагогічної діяльності навколо її головної мети (особистості) як пояснювальний принцип, що розкриває механізм особистісних новоутворень; це принцип свободи особистості в освітньому процесі. Основи реалізації особистісного підходу передбачають постійне вивчення та знання індивідуальних особливостей особистості, її поглядів, інтересів, звичок тощо; діагностування й моніторинг рівня формування цих особистісних якостей; оперативну зміну тактики взаємодії викладача та студента залежно від обставин, що склалася; створення умов для самовиховання й саморозвитку особистості; розвиток самостійності, ініціативності, результативності діяльності. Важливим моментом у цьому підході є

визнання того, хто навчається, активним суб'єктом діяльності, а отже, становлення суб'єкт-суб'єктних стосунків. Цей підхід багато вчених вважають основним також у підготовці творчої особистості, він пов'язаний із формуванням її особистісних і професійних якостей.

Особистісно-розвивальний підхід вимагає управління міжособистісною взаємодією; відповідно, метою взаємодії викладача та студента є розвиток потреби й здатності до саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю навчальної діяльності. Особистісно-розвивальний підхід передбачає взаємну зумовленість розвитку діяльності та особистості в педагогічному процесі через його особистісний і розвивальний аспекти [1].

Важливим індивідуальним методом розвитку творчості особистості є виконання проекту. Метод проектів є ефективним засобом особистісного творчого розвитку. Він орієнтує освітній процес на творчу самореалізацію особистості.

Метод проектів являє собою гнучку модель організації навчально-виховного процесу, орієнтованого на розвиток особистості та її самореалізацію в процесі діяльності. Він сприяє розвитку спостережливості та прагненню знаходити пояснення своїх спостережень, привчає ставити питання та знаходити на них відповіді, а потім перевіряти правильність своїх відповідей шляхом аналізу інформації, проведення експериментів і досліджень [7].

Серед проектів різні науковці виділяють такі різновиди:

– соціальні, що відповідають умовам і вимогам сучасного суспільства;

– психолого-педагогічні, які розробляються на рівні окремого навчального закладу та відбивають основні напрями діяльності викладача та студентів у їх взаємодії;

– особистісні, що окреслюють зону найближчого або віддаленого розвитку конкретної особистості [8].

Практика використання проектних технологій передбачає певні етапи та зміст діяльності суб'єктів навчального процесу, а також алгоритм роботи над проектом. Робота над проектом – це практика особистісно орієнтованого навчання в процесі конкретної роботи студента на основі його вільного вибору та з урахуванням його інтересів.

Навчальне проектування орієнтоване насамперед на самостійну творчу діяльність студентів – індивідуальну, парну чи групову, яку вони виконують упродовж визначеного відрізка часу. Творчий проект передбачає використання сукупності дослідних, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів і засобів.

Основні завдання навчального проектування є такими:

1) не лише передати студентам суму певних знань, а й навчити набувати ці знання самостійно,

уміти застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань;

2) сприяти студентам у набутті комунікативних навичок, тобто здатності працювати в різноманітних групах, виконуючи різні соціальні ролі;

3) розширити коло спілкування майбутніх психологів, познайомити з різними поглядами на одну проблему;

4) виробити в студентів уміння користуватися дослідницькими прийомами (збирати необхідну інформацію, уміти її аналізувати з різних позицій, висувати різні гіпотези, робити висновки) [6].

Виокремлюються такі вимоги до використання методу проектів:

1) наявність значущої в дослідному творчому плані проблеми, що вимагає інтегрованого знання;

2) практична, теоретична, пізнавальна значущість прогнозованих результатів;

3) самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність студентів;

4) структурування змістової частини проекту (із зазначенням поетапних результатів);

5) використання дослідних методів (за певною послідовністю):

- визначення проблеми й завдань, що постають із неї (круглий стіл, дискурс);

- формулювання можливих шляхів розв'язання завдань;

- обговорення методів дослідження (таких як спостереження, аналіз, синтез, експеримент);

- обговорення способів представлення кінцевих результатів (таких як презентації, захист, звіт, репортаж, колаж тощо);

- збирання, систематизація й аналіз отриманих даних;

- підбиття підсумків та оформлення результатів.

Творчий проект дає змогу здійснити аналіз стану проблеми на поточний період, переглянути заходи, вжиті для її розв'язання, визначити завдання та заходи щодо її виконання. Під час виконання творчих проектів важливо сформулювати власну позицію щодо проблеми чи явища, максимально урізноманітнити методи наукового пошуку.

Алгоритм виконання творчого проекту є таким:

1) обґрунтування актуальності проблеми;

2) висування гіпотези;

3) визначення мети й завдань проекту;

4) визначення об'єкта та предмета дослідження;

5) визначення очікуваних результатів;

6) планування експериментальної діяльності;

7) планування роботи за етапами, наприклад:

- діагностико-аналітичний;

- коригувально-конструкторський;

- програмно-моделювальний;

- розвивально-формульвальний;

- концептуально-узагальнюючий;

8) опитування респондентів щодо досліджуваної проблеми;

9) підведення підсумків.

Творчі проекти можуть здійснюватися у формі практично орієнтованих проектів (документ, програма, рекомендації, проект закону). Творчі проекти можуть і не мати детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників, вона розвивається, підпорядковуючись кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту.

Неодмінною умовою застосування вищезгаданих методів і прийомів є творчість та ініціатива викладача, що забезпечує нестандартне проведення занять.

Важлива ділова гра як метод пошуку рішень в умовній проблемній ситуації. Її елементами є розподіл за ролями, змагання, особливі правила тощо. Ділова гра застосовується як метод активного навчання її учасників із метою вироблення в них навичок прийняття рішень у різних ситуаціях.

До формальної частини гри науковці відносять мету гри, спосіб оцінки ступеня досягнення мети, формальні правила гри та мету модельованих підсистем.

До неформальної частини гри вчені відносять учасників гри, неформальні правила гри та коло ділової гри.

Також виділяють такі основні блоки ділової гри:

1) цілеспрямованість (для чого проводиться гра);

2) об'єктивно-ситуаційний (що вона моделює);

3) ігровий (хто грає);

4) рольовий (як імітується діяльність у межах одного ігрового етапу);

5) блок результатів (що досягається після завершення гри).

Науковці стверджують, що основним критерієм, який з'ясовує правильність використання ділових ігор у навчальному процесі, є досягнення мети навчання з урахуванням умов, у яких буде здійснюватися навчальна діяльність. Формулюванню цілей гри необхідно приділяти належну увагу. Мета гри повинна бути сформульована настільки чітко, щоб слугувати орієнтиром для всіх учасників гри, у тому числі самих гравців. Доцільне виділення чотирьох цілей, які відповідають чотирьом рівням пізнання матеріалу гри:

а) загальне знайомство з предметом;

б) засвоєння конкретних положень, необхідних для прийняття рішень згідно з відомими фактами;

в) уміння застосовувати знання в практичній діяльності;

г) аналіз отриманих результатів із метою отримання нових, більш обґрунтованих рішень [9].

Незалежно від різновидів ділової гри їх об'єднують загальні вимоги: 1) постановка теми, цілей і завдань гри; 2) визначення оптимального

змісту гри; 3) розподіл ролей та визначення функціональних обов'язків учасників гри; 4) забезпечення умов для проведення ділової гри (обладнання, наочність, оформлення приміщення, інше матеріально-технічне забезпечення); 5) єдність взаємодії студентів у ході виконання ролей. «Активні» учасники гри – це студенти, які виконують конкретні ролі в процесі гри, а «пасивні» – це слухачі, які спостерігають і реагують на процес її перебігу. Сам процес гри залежить від особливостей її різновиду. Аналіз та підбиття підсумків гри включає оцінку змісту ділової гри, тобто оцінку актуальності теми, правильності постановки й досягнення мети, доцільності постановки проміжних цілей і завдань; дотримання процедури проведення ділової гри; оцінку імітаційної діяльності студентів у процесі виконання рольових функцій; тактику й етику спілкування [5].

Розглянемо окремі різновиди ділових навчальних ігор, які доцільно використовувати в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу для розвитку творчої компетентності майбутніх психологів.

Ділова гра «Прес-конференція». Визначається тема прес-конференції, обираються ведучі, тобто студенти, які найбільш компетентні в проблемі, що буде предметом обговорення. Усі інші майбутні психологи – це «журналісти», які ставлять запитання ведучим. Обладнання: стіл, трибуна, мікрофон для «ведучих»; столи, таблички з назвами газет чи журналів, тобто представників преси (журналістів, кореспондентів). У цій грі лише дві ролі – роль «ведучих» і роль «журналістів». Водночас до ігрової діяльності залучаються всі студенти групи як вільні спостерігачі. Підсумки гри підбиваються викладачем разом зі студентами.

Ділова гра «Змагання». Мета такого заняття – навчитися самостійно організувати власну навчальну діяльність, розв'язувати психолого-педагогічні завдання; формувати вміння виділяти головне, істотне; закріплювати спеціальні та загальнонавчальні знання, уміння й навички. У змаганнях беруть участь окремі сформовані групи студентів. Можливі також інші варіанти його організації (попередньо формуються команди та журі, вибираються капітани команд і голова журі). При цьому можливі такі ролі: «капітан» – найбільш підготовлений, ерудований, компетентний у цій проблемі студент, хороший організатор; «член команди» – студент, який входить до складу тієї чи іншої команди; «голова журі» – викладач, студент або запрошений фахівець, що є компетентним у питаннях цієї проблеми; «член журі» – студент, представник студентського самоврядування, тобто той, хто глибоко розуміється на проблемі.

Ділова гра «Узагальнення знань». Мета заняття – включення всіх студентів до колективної, творчої, самостійної діяльності з метою

закріплення, поглиблення, систематизації та узагальнення їхніх знань, умінь і навичок; усунення прогалин у знаннях, формування та розвиток навичок колективної співпраці. Можливі й доцільні такі ролі: «консультанти» – студенти, які займаються з невстигаючими одногрупниками; «ерудити» – готують повідомлення з теми; «аналітики» – студенти, які розв'язують складні варіанти навчальних завдань; «експериментатори» – студенти, які готують експеримент, дослід із теми; «голова» та «члени журі», які оцінюють виконання завдань групами або окремими студентами відповідно до їхніх ролей.

Ділова гра «КВК». Мета заняття – розвиток творчої компетентності майбутніх учителів, здібностей швидко орієнтуватися в подіях, екстремальних ситуаціях. Заняття можуть бути тематичними, проблемними, розрахованими на загальну ерудицію учасників гри. Як правило, група поділяється на команди, які поетапно в процесі гри виконують різні цільові навчальні завдання. Підсумки та оцінку гри здійснює журі.

У процесі спостереження й аналізу заняття, що проводиться у формі ділової гри, варто зосередити увагу на таких параметрах:

- а) доцільність вибору теми для проведення ділової гри;
- б) правильність постановки та реалізації цілей і завдань ділової гри;
- в) реалізація змісту й оптимального обсягу навчального матеріалу з теми гри;
- г) правильність розподілу ролей та функціональних обов'язків їхніх виконавців;
- ґ) якість підготовки «пасивних» учасників гри (психологічне налаштування на специфічний вид навчальної діяльності, підготовка змісту гри, озброєння критеріями та способами оцінки рольової діяльності «активних» учасників гри, етика спілкування в процесі навчальної гри);
- д) оцінка імітаційної діяльності з виконанням ролей учасниками гри;
- е) оцінка ефективності ділової гри, тобто зіставлення її результатів із поставленими цілями й завданнями [4].

Важливим аспектом сучасної вищої освіти є орієнтація навчання на розвиток творчої пізнавальної активності особистості. Розвиток творчої особистості можливий завдяки відповідним технологіям, які ми розглянемо нижче.

Технологія модульного навчання, порівняно з традиційною (лекційно-семінарською) системою навчання, вирізняється тим, що сама професійна діяльність викладача, як і навчальна діяльність слухача, набуває принципово іншого характеру – центральною фігурою навчального процесу стає студент.

Технологія групової роботи включає в змістовне співробітництво, де студенти є суб'єктами

спільної навчальної діяльності, а отже, змінюється їхня мотиваційна сфера. Така робота є особливо цінною під час проблемного навчання. Групова форма навчальної роботи, яка раціонально включена до навчального процесу, дає позитивні результати, робить очевидними зусилля та здібності кожного, що є природним стимулом здорового творчого змагання.

Технологія проблемного навчання відкрито втілює пізнавальні протиріччя, які реалізуються під час створення й загострення проблемної ситуації, що викликає потребу в опануванні знань і вмінь для вирішення пізнавальних завдань. Науковці визначають проблемне навчання як психолого-педагогічну систему, що заснована на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності та включає специфічне поєднання прийомів і методів викладання та навчання з рисами наукового пошуку.

Проблемне навчання передбачає процес, що моделює мислення та має пошуковий, дослідницький характер, за якого втілюються пізнавальні протиріччя, що реалізуються під час створення й загострення викладачем проблемної ситуації та організації ним необхідних умов для її вирішення. Проблемне навчання підсилює ступінь досягнення цілей навчання, підвищує якість та міцність отриманих знань і вмінь, надає навчальному процесу більшої емоційності й жвавості, посилює пізнавальну активність слухачів, уповільнює зниження показників функціонального та психологічного стану, поліпшує самопочуття й настрої, має ефект емоційного підкріплення, яке сприяє становленню психічних новоутворень, що лежать в основі процесу набуття нових знань, умінь, навичок.

Технології творчого розвитку особистості включають навчання в співробітництві, метод проектів, різнорівневе навчання, індивідуальний і диференційований підходи, де викладач виступає як компетентний консультант, помічник, організатор педагогічної взаємодії зі студентом у пізнавальній діяльності. Широко використовується творча ситуація, яка стимулює пошукову діяльність, розвиває творчі можливості, проте не завжди приводить до оволодіння новими знаннями, уміннями й навичками. Творча ситуація створюється в процесі розв'язання творчих завдань, вирішення навчальних проблем, дискусій, критичного аналізу прочитаного, навчальної експериментальної та дослідницької діяльності, ігрових ситуацій.

Технологію формування стимулів до творчості доцільно розглядати як процес створення психолого-педагогічної системи, компоненти якої (зміст, форми, методи, засоби професійної підготовки, характер комунікативних зв'язків між суб'єктами навчального процесу) забезпечують умови для творчої діяльності студентів із метою формування в них стійкої сфери творчої професійної діяльності.

Проектна технологія передбачає розв'язання певної проблеми, яка має на меті, з одного боку, використання різноманітних методів і засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань та вмінь із різних галузей науки, техніки, творчості.

Як показує практика, застосування інноваційних технологій залежить від певних чинників, а саме: урахування минулого й теперішнього досвіду студентів; наявності мотивації навчання; створення атмосфери комфорту та взаємоповаги; визначення цілей навчання; активного залучення учасників до процесу навчання; урахування здібностей (темпераменту, сприймання, спеціальності); надання можливості самореалізації та самоконтролю учасникам навчального процесу. Лише системне впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес вищої школи та переосмислення й перебудова досвіду діяльності викладача сприятимуть виробленню творчої співпраці між педагогом і студентом.

Висновки. Таким чином, студенти, здійснюючи інноваційну діяльність і виконуючи творчі завдання, відчують себе творчими особистостями. Завдяки цьому відбувається зміна самосприйняття, розвивається творчий потенціал особистості. Творче ставлення студентів до особистої діяльності є однією з психолого-педагогічних умов більш глибокого та усвідомленого конструктивного вдосконалення.

Для професійного становлення психолога доцільно вдосконалювати рівень його творчості, творчого потенціалу та здібностей. Із цією метою доцільним є впровадження інноваційних технологій у процесі викладання психологічних дисциплін та формування в студента-психолога суб'єктивної позиції в процесі професійної підготовки, розвиток його здатності не лише сприймати та відтворювати знання, а й виконувати професійно-творчі завдання на високому рівні.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у впровадженні інноваційних технологій та обґрунтуванні психолого-педагогічних умов, які сприятимуть розвитку творчого потенціалу особистості психолога.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богоявленская Д. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1983. 173 с.
2. Веретенникова Л. Развитие творческого потенциала современного школьника. *Вестник Московского государственного гуманитарного университета имени М.А. Шолохова. Серия «Педагогика и психология»*. 2010. № 1. С. 15–24.
3. Гуменюк О. Психологія Я-концепції : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 186 с.
4. Исаев И. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : ИЦ «Академия», 2002. 208 с.

5. Клепиков О. Основи творчості особи. Київ : Вища школа, 1996. 243 с.

6. Мясоед П. Идея живого человека в психологии. *Вопросы психологии*. 2009. № 4. С. 108–118.

7. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / упоряд. : С. Макси-

менко, Л. Кондратенко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 245 с.

8. Туриніна О. Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2007. 160 с.

9. Черный Е. Профессиональная идентичность практического психолога. *Практична психологія і соціальна робота*. 2000. № 8. С. 36–39.